

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تأثیر فضای مجازی بر امنیت روانی خانواده

استاد راهنما: ریحانه یوسف پور

محققین: رقیه آقایی پور، مریم خورسندی، فاطمه شاطرپور

مدرسه علمیه زینبیه رشت

استان گیلان

چکیده

امروزه گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات موجب فراگیری استفاده از فضای مجازی و اینترنت شده است و آثاری مثبت و منفی، در ابعاد گوناگون از خود به جای گذاشته است. این پژوهش با رویکرد کتابخانه‌ای_توصیفی به بررسی تأثیر فضای مجازی بر امنیت روانی خانواده در ابعاد معنوی و اخلاقی پرداخته است. یافته‌ها حاکی از آن است که در بعد معنوی_عملی، استفاده از اینترنت و فضای مجازی با رونق بخشی به نماز، قرآن و امر به معروف و نهی از منکر تأثیر مثبت و در بعد معنوی_اعتقادی با تضعیف ایمان، تقوا و توکل، تأثیر منفی بر امنیت روانی خانواده داشته و در بعد اخلاقی نیز با تضعیف عفاف و حجاب و امنیت کاربران و نقض حریم‌ها و حرمت‌ها تأثیر منفی بر امنیت روانی خانواده داشته است. لذا باید مجهز به سواد رسانه و راهکارهای مقابله‌ای با تهدیدات بود و به کاربران و عموم جامعه آگاهی بخشید.

واژگان کلیدی: امنیت روانی، خانواده، فضای مجازی

مقدمه

با گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات، استفاده از شبکه اینترنت و فضای مجازی جهت ارتباط با دیگران افزایش یافته است و امروزه جزء جدایی ناپذیر زندگی انسان قرن بیست و یک می باشد. اگر چه عمر این تکنولوژی زیاد نیست اما در زندگی بسیاری از مردم کشور ما جایگاه ویژه ای دارد. فضای مجازی نقش بسیاری در دنیای امروز دارد بطوریکه بر ابعاد مختلف زندگی فردی، اجتماعی و خانوادگی تأثیرگذار است. همچنین خانواده به عنوان مهمترین نهاد اجتماعی، بستر ساز مناسبی جهت تأمین امنیت روانی است. آرامش در خانواده از اهمیت ویژه ای برخوردار است تا آنجا که تعالی انسان که هدف خلقت و آفرینش است میسر نیست مگر در سایه ای آرامش روحی و روانی که در کانون گرم خانواده باید فراهم گردد.

فرشته حاج محمدی و سمیرا حاج محمدی (حاج محمدی؛ حاج محمدی، ۱۳۹۶، ۲۸، صص ۲۰۹-۲۲۴) در پژوهش تأثیرات اخلاقی استفاده از فضای مجازی بر پیوند زناشویی و روابط فرزندان در خانواده، دریافتند که میان استفاده از فضای مجازی و آسیب ارزش های خانوادگی رابطه وجود دارد. به گونه ای که فضای مجازی موجب تغییراتی در گفتار، رفتار و اخلاق نسل جدید شده است. هرچه میزان استفاده از شبکه های مجازی در خانواده بیشتر باشد تعاملات خانوادگی کمتر می شود و سرمایه اجتماعی پیوند خانوادگی رو به زوال میرود. حمید جعفریان (جعفریان و سایر نویسندگان، ۱۳۹۵، ۴، صص ۱۵-۲۴) در تحقیق آسیب شناسی فضای مجازی و خانواده، به تأثیرگذاری فضای سایبری بر بنیان خانواده و ترویج بی دینی، نقض حریم خصوصی و سایر آسیب های آن در خانواده پرداخته و در ادامه به ارائه راهکاری جهت پیشگیری از تأثیرات مخرب آن ارائه می نماید. ماهرخ فرجی و زینب کمایی؛ کارشناسان ارشد روانشناسی در پژوهش تأثیر فضای مجازی بر امنیت خانواده، دریافتند که ظهور تکنولوژی علی رغم مزایای بسیار، کارکردهای اجتماعی و روانی خانواده را دچار اختلال کرده است و ضمن برجسته ساختن جایگاه خانواده و مورد تهدید واقع شدن آن از سوی شبکه های مجازی، پیشنهاد ها و راهکارهایی جهت آشنایی هرچه بیشتر خانواده از فضای مجازی و استفاده ی صحیح از آن ارائه نموده اند. در پژوهشی با عنوان آسیب شناسی فضای مجازی و خانواده؛ ظهور تکنولوژی های نوین ارتباطی این طور دانسته شده که بسیاری از کارکردهای خانواده را دچار اختلال کرده است. یکی از نتایج روانی و اجتماعی فضای مجازی این است که کاربران از مهارت های دنیای واقعی دور شده و دچار نوعی هویت چندگانه می شوند. همچنین به دلیل ویژگی های خاص فضای مجازی و نو بودن آن، والدین فرصت، توان و امکان شناخت دقیق این فضا را نداشته و این باعث می شود که کودکان و نوجوانان در معرض استفاده ی روزمره از فضای مجرمانه و بدون نظارت قرار گیرند که آسیب های خاص خود را به دنبال خواهد داشت (خوشبخت؛ شاهرخ، ۱۳۹۴). محمد علی همدانی و محمود حسنی (همدانی؛

حسنی، ۱۴۰۰، صص ۴۵-۵۴) در پژوهشی با عنوان «سازوکار تأمین امنیت روانی خانواده با نگاه به منابع فقهی و روانشناسی»، کوشیده‌اند تا با بهره‌گیری از دانش فقه و روانشناسی، مؤلفه‌های امنیت‌سوز در عرصه امنیت روانی خانواده را بررسی و با طرح راهکارهای امنیت‌ساز بر اساس این دو دانش، سازوکار تأمین امنیت روانی را پیش روی مخاطب خود قرار دهد.

در این میان ضروری است که مؤلفه‌های امنیت روانی را شناخته تا تأثیر فضای مجازی بر امنیت روانی خانواده مورد بررسی واقع گردد. عدم توجه به این موضوع سبب مشکلات اخلاقی و رفتاری خواهد شد که به تبع آن هم فرد آسیب می‌بیند و هم خانواده دوام و استحکام خود را از دست خواهد داد و جامعه با مشکلات متعددی رو به رو خواهد شد.

اکنون امنیت روانی خانواده تحت تأثیر فضای مجازی است؛ که می‌تواند تأثیر به‌سزایی در نهاد خانواده و به تبع آن در سطح جامعه داشته باشد. مقاله حاضر با عنوان تأثیر فضای مجازی بر امنیت خانواده به دنبال این هدف است که تأثیر فضای مجازی را بر بعد اخلاقی و معنوی امنیت روانی خانواده، با استناد به روش کتابخانه‌ای و توصیفی مورد بررسی قرار دهد. امید است با انجام این پژوهش، ضمن شناخت مهمترین مؤلفه‌های امنیت اخلاقی و معنوی در خانواده گامی مهم در جهت افزایش آگاهی عموم جامعه، فعالان حوزه‌ی خانواده و رسانه‌های مجازی صورت گیرد و منجر به کاهش آسیب‌های ناشی از استفاده نادرست از فضای مجازی به ویژه در نهاد خانواده گردد. در این قسمت پرکاربردترین واژگانی که در این مقاله مورد تاکید است از نظر لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

مفاهیم

خانواده

خانواده در لغت به معنای «خاندان، اهل خانه، اهل بیت، دودمان» استعمال شده است. (عمید، ۱۳۹۲، ص ۵۴۲) خانواده را در اصطلاح می‌توان به مجموعه افرادی متشکل از دو یا چند نفر که از طریق تولد، ازدواج یا فرزند خواندگی با یکدیگر پیوند داشته و با هم زندگی می‌کنند، تعریف کرد، که دایره این تعریف شامل افرادی می‌گردد که هرگز ازدواج نکرده یا ازدواج کرده اما هرگز صاحب فرزندی نشده‌اند و نیز آنهایی که ازدواجشان به طلاق یا فوت ختم شده و در نهایت اشکال جدید امروزی و اصطلاحاً غیرسنتی را نیز شامل شده است. (خدادادی و سایر نویسندگان، ۱۳۹۶، ص ۵۷) مقام معظم رهبری خانواده را واحد بنیادی و سنگ بنای جامعه اسلامی و کانون رشد و

تعالی انسان و پشتوانه سلامت و بالندگی و اقتدار و اعتلای معنوی کشور و نظام می دانند. (رویت شده در سایت Khamenei.ir: ۹ آبان ۱۴۰۳)

امنیت روانی

واژه امنیت به معنای «ایمن شدن، در امان بودن» است. (معین، ۱۳۸۵، ص ۳۱۲) «ذات امنیت مصونیت حقوق هر فرد از هر نوع تعرض در سطح فردی و ارتقای آن در سایر سطوح، از خانواده تا جامعه است.» (صادقیان، رحمتی، ۱۳۹۵، ص ۷) و وقتی با واژه روان همراه گردد، به معنای «آسودگی و آرامش روح و روان» به کار برده می شود، به گونه ای که شخص از نظر روحی و روانی در وضعیت آرام و بدون هیچ ترس و بیم و اضطرابی قرار می گیرد و در برابر نافرجامی ها دارای اطمینان خاطر می باشد. «(عین لو و سایر نویسندگان، ۱۴۰۳)

در اصطلاح روانشناسی، امنیت روانی عبارت است از «احساس نسبی رهایی از خطر. رهاورد این احساس، حالتی خوشایند است که آرامش جسمی و روانی را به دنبال دارد. به عبارت دیگر، می توان گفت امنیت روانی، فراغت و آرامش و اطمینان از هر تهدیدی و هر گونه منشأ و بستر و زمینه سلب کننده آرامش و امنیت خاطر می باشد» (امیری و سایر نویسندگان، ۱۴۰۳، صص ۱۱۰-۱۳۸)

فضای مجازی

فضای مجازی در لغت عبارتست از «نظام های اجتماعی که از تعامل کاربران بر بستر شبکه شکل می گیرد» (رویت شده در سایت rushd.ir: ۹ آبان ۱۴۰۳)

در اصطلاح فضای مجازی «محیط الکترونیکی واقعی است که ارتباط انسانی را به شیوه های انسانی و فراجغرافیایی با ابزارهای خاص و به طور مستقیم میسازد و از آن جهت که برخاسته از اطلاعات نامرئی است می تواند اشکال مختلفی به خود بگیرد. فضای مجازی با داشتن خصوصیت دیجیتالی بودن، حافظه مجازی، تعاملی بودن، فرامتن بودن و غیر مرکزی بودن از سایر رسانه ها متمایز می باشد. علاوه بر آن باید افزود که فضای مجازی به مثابه تیغ دو لبه است که می تواند هم کارکردهای مثبت داشته باشد و هم در ایجاد زمینه های منفی بالاختص

اخلال در سلامت روانی و فرهنگی جامعه نقش مؤثری داشته باشد.» (میر محمدی، ۱۳۹۱، ص ۴۳)

آمده آن است که فضای مجازی بر وضعیت عفاف و حجاب تأثیر منفی دارد و عملاً با ترویج فرهنگ‌های مختلف در این زمینه موجب مشکلاتی شده است.

حفظ امنیت کاربران نیز از دیگر عوامل مؤثر بر امنیت روانی می‌باشد. حجم قابل توجهی از اطلاعات آلوده و مخرب و سوءاستفاده افراد هنجارشکن سبب افزایش نگرانی در بین مسئولان و خانواده‌ها شده است. نگرانی‌هایی از جمله افزایش بی‌اعتمادی، خیانت‌های زناشویی، گسترش عشق‌های مجازی، هدررفت وقت و... لذا فضای مجازی موجب توسعه جرائم رایانه‌ای و هنجار شکنی‌های غیر اخلاقی شده و تأثیر منفی بر فرد و خانواده دارد.

از دیگر عوامل تأثیرگذار بر امنیت روانی حفظ حریم و حرمت‌ها است. تولید اخبار جعلی و انتشار شایعات یکی دیگر از معضلات اخلاقی جامعه بوده که فضای مجازی و اینترنت بستر مناسبی برای این امر فراهم آورده است. دشمنان با استفاده از فضای مجازی و با استفاده از عوام فریبی توسط اخبار جعلی، شایعات و دروغ و تغییر افکار عمومی سعی در پیشبرد اهداف شوم نظامی، سیاسی و اجتماعی دارد. لذا عدم رعایت حریم‌ها و حرمت‌ها سلب امنیت روانی را به دنبال خواهد داشت. فضای مجازی بستر مناسب جنگ نرم دشمن است لذا بدون مهارت لازم جهت مقابله با آن بسیار آسیب‌زا است. بنابراین فضای مجازی در زمینه اخلاقی تأثیر منفی بسیار مخرب بر فرد و به تبع آن بر خانواده و جامعه دارد و امنیت روانی خانواده را در بعد اخلاقی سلب می‌کند. بنابراین آنچه که از این تحقیق به دست آمده حاکی از آن است که فضای مجازی تنها می‌تواند بر بعد معنوی-عملی در امنیت روانی خانواده تأثیر مثبت داشته باشد و بر ابعاد معنوی-اعتقادی و اخلاقی شامل حفظ عفاف و حجاب، حفظ امنیت کاربران، حفظ حریم‌ها و حرمت‌ها تأثیر منفی و مخرب دارد.

فهرست منابع

— قرآن کریم ؛ ترجمه محمد مهدی فولادوند

— نهج البلاغه ؛ ترجمه محمد دشتی

کتاب:

۱. اشتهاوردی، محمد؛ چهل حدیث در اهمیت امر به معروف و نهی از منکر؛ ۱، نشر مطهر، ۱۳۷۴.
۲. آیت الله نوری همدانی؛ اسلام مجسم علماء بزرگ اسلام؛ ۲۲، انتشارات مهدی موعود (عج)، ۱۳۹۸.
۳. تحریری، محمدباقر؛ اخلاق بندگی؛ اول، نشر هاجر، ۱۴۰۱.
۴. خامنه ای، سیدعلی؛ طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن؛ ۴۴، انتشارات موسسه ایمان جهادی، ۱۴۰۲.
۵. خدادادی، جواد؛ امینی منش، سجاد؛ عبداللهی، اصغر؛ خانواده و بزهکاری نوجوانان (پیشگیری و درمان)؛ ۱، نشر هاجر، ۱۳۹۶.
۶. خطیب، سید مهدی؛ مهارت های زندگی؛ موسسه علمی-فرهنگی دارالحدیث، ۱۳۹۶.
۷. داوری دولت آبادی، عماد؛ ترگل؛ ۴۴، نشر اعتلای وطن، ۱۴۰۱.
۸. رحمتی، وحید؛ صادقیان، محمد؛ تأثیر امنیت روانی در حقوق خانواده؛ انتشارات قانون یار، ۱۳۹۵.
۹. روحانی، هادی؛ تفسیر هدی (جرء اول)؛ دوم، انتشارات نور گیتی، ۱۳۹۰.
۱۰. عمید، حسن؛ فرهنگ عمید؛ ۴۰، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۹۲.
۱۱. قاسمی، میثم؛ حق شناس، حمیدرضا؛ اخلاق فردی؛ دوم، نشر هاجر، ۱۴۰۱.
۱۲. قرائتی، محسن؛ یکصد و چهارده نکته درباره نماز؛ اول، معاونت آموزش سازمان عقیدتی سیاسی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، ۱۳۷۶.
۱۳. معین، محمد؛ فرهنگ فارسی معین؛ جلد اول، ۱، انتشارات نامن، ۱۳۸۵.
۱۴. میرمحمدی، داود؛ فضای مجازی و تحولات هویتی در ایران؛ انتشارات موسسه مطالعات ملی، تمدن ایرانی، ۱۳۹۱.

۱. اسمعیلی، مهدی؛ جدادی، مریم؛ رفیع خواه، محسن؛ «بررسی اثربخشی تدبیر در آیات قرآن کریم بر افزایش سلامت روان»؛ دوفصلنامه تخصصی پژوهش های میان رشته ای قرآن کریم، ۱، ۱۳۹۵.
۲. اصیل، خدیجه؛ صابریان، علی رضا؛ تابان، جعفر؛ «جایگاه و عوامل آرامش در قرآن کریم و عرفان اسلامی»؛ فصلنامه علمی عرفان اسلامی، ۶۸، ۱۴۰۰.
۳. امیری، حبیب؛ راعی، مسعود؛ حیدری، محمدعلی؛ «وظایف حکومت اسلامی در تأمین امنیت روانی جامعه»؛ حکومت اسلامی، ۱، ۱۴۰۳.
۴. آقایانی چاوشی، اکبر؛ طالبیان، داود؛ طرخورانی، حمید؛ صدفی جلال، هما؛ آزرمی، هاله؛ فتحی آشتیانی، علی؛ «بررسی رابطه نماز با جهت گیری مذهبی و سلامت روان»؛ مجله علوم رفتاری، ۱۳۸۷.
۵. باهنر، ناصر؛ روحانی، محمدرضا؛ «رویکردی رسانه ای به تحلیل ارتباطی امر به معروف و نهی از منکر»؛ ۲۵، ۱۳۹۳.
۶. برون، مهرداد؛ «فضای مجازی و آسیب های آن در نظام خانواده»؛ نشریه وزارت علوم، ۱۳۹۶.
۷. پرچم، اعظم؛ علی بالایی؛ «راهکارهای اخلاقی-قرآنی در ارتقای سواد استفاده از فضای مجازی در خانواده»؛ نشریه مطالعات اخلاق کاربردی، ۲۸، ۱۳۹۶.
۸. پناهی، حسین؛ موسوی پور، سعید؛ «تأثیر آموزش چند رسانه ای قرآن بر میزان یادگیری و یادداری درس قرآن دانش آموزان پسر با نیازهای ویژه ذهنی پایه ششم ابتدایی»؛ نشریه علمی-پژوهشی فناوری آموزش، ۱، ۱۳۹۵.
۹. جعفری، بیتا؛ مطیع، مهدی؛ حاجی اسماعیلی، محمدرضا؛ «بررسی رابطه بین سطح امید به زندگی و نشاط درونی خانواده ها با قرائت و انس با قرآن در خانواده متعالی»؛ ۲، ۱۴۰۱.
۱۰. جعفری، علی؛ هداوند، جواد، «تأثیرات فضای مجازی بر افزایش استر و اضطراب در نوجوانان و جوانان»؛ چهارمین همایش بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، ۱۴۰۰.
۱۱. جعفریان، حمید؛ خدایاری، ناهید؛ حسن زاده، لیلا؛ «آسیب شناسی فضای مجازی و خانواده»؛ مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، ۴، ۱۳۹۵.
۱۲. چاخرو، جاوید؛ «بررسی ارتباط نماز با تربیت فرزندان و تقویت بنیان خانواده بر ارتقاء احساس امنیت و سلامت روانی و اجتماعی»؛ دو فصلنامه علمی-تخصصی معارف فقه علوی، ۱۳۹۷.
۱۳. حاج محمدی، فرشته؛ حاج محمدی، سمیرا؛ «تأثیرات اخلاقی استفاده از فضای مجازی بر پیوند زناشویی و روابط فرزندان در خانواده»؛ فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات اخلاق کاربردی، ۲۸، ۱۳۹۶.

۱۴. حسین پور، جعفر؛ مصرخانی، قدیر؛ «نقش شبکه های اجتماعی مجازی بر امنیت عمومی کاربران آن»؛ پژوهش نامه نظم و امنیت انتظامی، ۴۲، ۱۳۹۷.
۱۵. ختوانه، زهرا؛ «رونق بخشی به نماز در مدارس با استفاده از فضای مجازی»؛ پنجمین کنفرانس بین المللی علوم، حقوق، اقتصاد و مدیریت، ۱۴۰۰.
۱۶. خسروآبادی، محمدسجاد؛ «نقش و کارکرد رسانه ها در تحقق اصل امر به معروف و نهی از منکر»؛ ۳۴، ۱۴۰۱.
۱۷. خوشبخت، شمس الملوک؛ شاهرخی، پریرسا، «آسیب شناسی فضای مجازی و خانواده»، اولین همایش ملی روانشناسی و خانواده، ۱۳۹۴.
۱۸. دانش، پروانه؛ شواخی، محمدرضا؛ عظیمی، فریبا؛ «عظیمی، تأثیر شایعه فضای مجازی بر نظم و امنیت جامعه؛ دیدگاه پژوهی کارمندان شهرداری تهران»؛ علوم خبری، ۲۹، ۱۳۹۸.
۱۹. ذاکری، راضیه؛ اعظم، منصوره؛ قاضی نژاد، مریم؛ باستلنی، سوسن؛ «بررسی کیفی احساس امنیت آنلاین کاربران شبکه های اجتماعی»؛ ۲۱، ۱۳۹۹.
۲۰. رفیعی راد، جواد؛ «بررسی میزان تأثیر فضای مجازی بر باورها و اعتقادات کاربران شبکه های اجتماعی»؛ فصلنامه مطالعات بن رشته ای دانش راهبردی، ۱۳۹۹.
۲۱. سلطانی فر، محمد؛ سلیمی، مریم؛ فلسفی، سیدغلامرضا؛ «اخبار جعلی و مهارت های مقابله با آن»؛ رسانه، ۳، ۱۳۹۶.
۲۲. شرف الدین، سیدحسین؛ نوروزی، محمدجواد؛ «راهکارهای نهادینه شدن تقوا در رفتار کاربران ایرانی شبکه های اجتماعی اینترنتی»؛ دو فصل نامه علمی پژوهشی دین و سیاست فرهنگی، ۶، ۱۳۹۵.
۲۳. عین لو، لیلیا؛ مهتدی بناب، بهنوش؛ «نقش معنویت در امنیت روانی زنان»؛ همایش بین المللی حورا انیسه (س)، ۱۴۰۳.
۲۴. فرجی، ماهرخ؛ کمائی، زینب؛ «تأثیر فضای مجازی بر امنیت خانواده»؛ اولین کنگره ملی روانشناسب خانواده گامی در ترسیم الگوی مطلوب خانواده، ۱۳۹۳.
۲۵. قاسمی، وحید؛ عدلی پور، صمد؛ کیانپور، مسعود؛ «تعامل در فضای مجازی شبکه های اجتماعی اینترنتی و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان؛ مطالعه فیس بوک و جوانان شهر اصفهان»؛ دوفصلنامه علمی-پژوهشی دین و ارتباطات، ۲، ۱۳۹۱.
۲۶. قانع عزآبادی، مهدی؛ ضابط، شادی؛ فتوره چی، محمد مهدی؛ «جوانان و شایعه پراکنی در دوران پیام رسان های موبایلی»؛ فصلنامه علمی مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۴۹، ۱۳۹۹.

۲۷. قراباغی، حسن؛ یوسفی افراشته، مجید؛ صالحی، وحید؛ «تأثیر شبکه های مجازی بر حجاب و عفاف، هویت دینی و فردی، تعامل با خانواده و افسردگی و انزوا در بین جوانان»؛ نشریه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۴۲، ۱۳۹۷.
۲۸. کیانی، رسول؛ «شایعه و امنیت عمومی»؛ فصلنامه دانش انتظامی، ۳، ۱۳۸۵.
۲۹. مذبوحی، سعید؛ تلافی، فاطمه؛ «تأثیر موک بر یادگیری و یادداری درس قرآن کریم»؛ روانشناسی تربیتی، ۵۹، ۱۴۰۰.
۳۰. مولایی پارده، برزو؛ سعیدی اصل، قدرت الله؛ سعیدی اصل، رضوان؛ «فلسفه حجاب و نقش تربیتی آن در دین اسلام»؛ فصلنامه رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، ۱۴۰۱.
۳۱. میری، محمدرضا؛ دیانت کار، راضیه؛ مودی، میترا؛ «بررسی رابطه بین نگرش مذهبی و توکل به خدا با اعتیاد به اینترنت در کاربران اینترنتی شهر بیرجند»؛ سومین همایش ملی سلامت روان و تندرستی، ۱۳۹۳.
۳۲. نظری زاده، مرضیه؛ خلیلیان، محسن؛ «تأثیر رسانه در مقبولیت و اجرای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه»؛ ۲، ۱۳۹۷.
۳۳. همدانی، محمدعلی؛ حسنی، محمود؛ «سازوکار تأمین امنیت روانی خانواده با نگاه به منابع فقهی و روان شناسی»؛ معرفت، ۱۰، ۱۴۰۰.
۳۴. یزدانپناه، سعید؛ اسدی، محمد؛ «تحلیلی بر نقش امر به معروف و نهی از منکر در تبیین سلامت روان فرد و جامعه»؛ ۱۳۹۱.
۳۵. یکتا، محمدحسین؛ مولادوست، حسن؛ پوررجبی، عاصمه؛ «تأثیر آوای قرآن کریم بر بهداشت، سلامت روان و عملکرد فیزیولوژیک: مرور نظام مند»؛ پژوهش در دین و سلامت، ۱۳۹۸.

سایت ها:

Khamenei.ir
Rushd.ir